

การศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมวัดสุวรรณดาราราม ราชวรวิหาร จ.พระนครศรีอยุธยา*

The Study of Historical Architecture of Wat Suwandararam Rajaworavihara, Ayuttaya Province.

ปัญจเวช บุญรอด (Panjawetch Boonrod) **

บทคัดย่อ

วัดสุวรรณดาราราม ราชวรวิหาร เดิมชื่อวัดทอง สร้างโดยสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก มีพระนามว่า “ทองดี” มีชื่อยานามว่า “ดาวเรือง” เป็นผู้สร้างวัดแห่งนี้ ซึ่งทั้งสองพระองค์เป็นพระชนกและพระราชชนนีของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ต่อมาใน พ.ศ. 2310 กรุงศรีอยุธยาได้เสียแก่พม่าวัดแห่งนี้จึง อยู่ในสภาพรกร้าง ครั้นเมื่อ พ.ศ.2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้เสวยราชสมบัติแล้ว ใน พ.ศ.2328 ได้โปรดฯให้จัดการปฏิสังขรณ์วัดทองขึ้นใหม่ทั้งพระอารามและในการปฏิสังขรณ์ ครั้นนี้ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท(วังหน้า) ได้ทรงร่วมปฏิสังขรณ์ด้วย ต่อมาก็มีการทำนุบำรุงโดยพระมหากษัตริย์ แห่งบรมราชจักรีวงศ์ตลอดจนถึงปัจจุบัน

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาถึงรูปแบบและพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมวัดสุวรรณดาราราม ราชวรวิหารที่มีการเปลี่ยนแปลงในยุคสมัยต่างๆ โดยการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงสมัยต้น กรุงรัตนโกสินทร์ จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ รูปแบบสถาปัตยกรรม ประกอบกับการวิเคราะห์การ เปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญในแต่ละยุค

ยุคแรก คือสมัยอยุธยาตอนปลาย ผู้ศึกษาพบหลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณพระอุโบสถ ซึ่งมีร่องรอยการอยู่อาศัยในสมัยอยุธยาตอนปลายซึ่งเป็นไปได้ว่าเขตพุทธาวาสเดิมนั้นอยู่ในตำแหน่งปัจจุบัน

ยุคที่สอง ช่วงสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นการบูรณะ ปฏิสังขรณ์ครั้งสำคัญซึ่งปรากฏในปัจจุบันคือพระ อุโบสถที่ยังคงมีรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยาแต่ยังแสดงถึงการผสมผสานรูปแบบสถาปัตยกรรมใน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วย

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์หัวข้อ "การศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมวัดสุวรรณดาราราม ราชวรวิหาร จ.พระนครศรีอยุธยา" วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2557, ที่ปรึกษา รศ.เสนอ นิลเดช

This article is part of a thesis "A Study of architectural design of Vihara for Reclining Buddha in the early Rattanakosin period to King Rama V" the Degree Master of Arts Program in History of Architecture Department of Architecture and Related Arts Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2014, Thesis Advisors : Assoc.Prof.Saner Nildech

** นักศึกษาระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร (max_sigum@hotmail.co.th)

student of the Degree Master of Arts Program in History of Architecture Department of Architecture and Related Arts Graduate School, Silpakorn University.

ยุคที่สาม ช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 ยุคนี้มีการเปลี่ยนแปลงของเขตพุทธาวาสครั้งใหญ่คือ มีการสร้างพระวิหาร พระเจดีย์ทรงระฆังทำวิหาร พระเจดีย์ราย หอระฆัง ปลุกตั้งพระศรีมหาโพธิ์ที่หน้าพระอุโบสถและก่อกำแพงล้อมเขตพุทธาวาสขึ้นใหม่ ทำให้แนวแกนของเขตพุทธาวาสนี้มี 2 แกนหลัก

Abstrac

Wat Suwandararam Rajaworavihara, previous name Wat Tong, was name after the royal parents of King Rama I of Ratanakosin Dynasty who established it. The name of his father and mother were Tongdee and Daorueang, respectively. Since 1767, Ayutthaya lost to Burma, this temple was neglected and untidy. In 1772, King Rama I ascended the throne. In 1775, he ordered to restore this temple. Prince of the palace to the front Maha Surasinghanait also participated in the restoration. The temple has been maintained until now.

The objective of this research is to figure out the architectural style and development and architectural style which was changed in each period of time at Wat Suwandararam Rajaworavihara. The research methods were data gathering about architectural history of late Ayutthaya period to early Ratanakosin period from documents, archives and then data analyzing in the topic of the important architectural style which was changed in each period of time. These finding obtained.

The age is first late Ayutthaya period, the archaeological evidences of ubosot area showed that land was used in late Ayutthaya period. This means that the shrine might be at the same place.

The age is second of King Rama I, this time was the significant restoration which has been suggested today by mixing of ubosot's architectural style between late Ayutthaya period and early Ratanakosin period.

Last age that appear of King Rama IV, there had been considerable renovation in shrine area. Vihara, bell shaped stupa at rear of vihara, small stupas, bell tower were built. Bodhi Tree was planted in front of ubosot. Shrine wall was rebuilt which caused shrine area had 2 main axis.

บทนำ

วัดสุวรณดารารามราชวรวิหารมีลำดับพัฒนาการต่อเนื่องมาหลายรัชกาลส่งผลต่องานสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ตามรูปแบบของแต่ละยุคสมัย ดังอาคารในเขตพุทธาวาส ยังปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ยังสามารถศึกษาถึงลักษณะสำคัญของงานช่างสมัยรัตนโกสินทร์ ที่มีรูปแบบตามความนิยมของแต่ละยุค นอกจากรูปแบบดังกล่าวแล้วยังมีระบบคติสัญลักษณ์ที่ทำให้เห็นถึงสภาพสังคมในแต่ละช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่รัชกาล

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งมีผลต่อการ
สร้างงานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมเป็นอย่างมาก

วิธีการศึกษา

การรวบรวมข้อมูลเอกสาร โดยเนื้อหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องในหัวข้อวิทยานิพนธ์แบ่งออกได้ดังนี้

1. ข้อมูลความเป็นมาและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวัดสุวรรณดาราราม ราชวรวิหาร การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการตีความจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ การเทียบเคียงรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบใกล้เคียงในสมัยเดียวกัน
2. ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมวัดสุวรรณดาราราม ราชวรวิหาร โดยการศึกษาจากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในเขตพุทธาวาสที่พบได้ในปัจจุบันและหลักฐานทางโบราณคดีรวมถึงเอกสารทางประวัติศาสตร์
3. วิเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมจากพัฒนาการเขตพุทธาวาสของวัด
4. สรุปผล

มูลเหตุการสร้างวัด

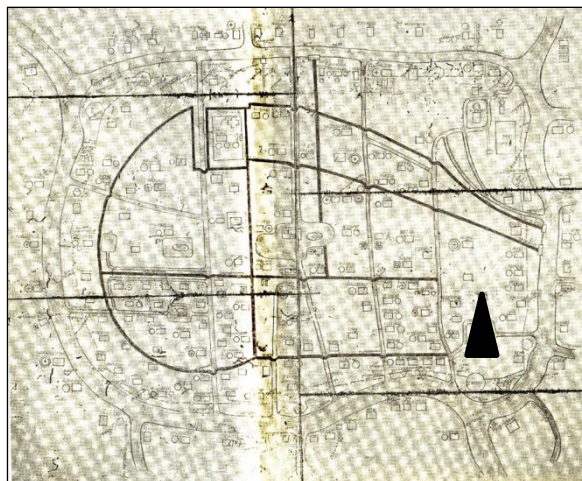
วัดสุวรรณดารารามนี้ เป็นวัดที่มีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ตั้งอยู่ภายในกำแพงเมืองด้านตะวันออกตอนใต้เหนือบริเวณป้อมเพชร โดยสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกแห่งพระบรมราชวงศ์จักรี¹ พระนามเดิมว่า “ทองดี” มีชื่อยานามว่า “ดาวเรือง” รัชการเป็นเสมียนตรามหาดไทย ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นออกพระอักษรสุนทรศาสตร์ มีนิวาสสถานอยู่เหนือป้อมเพชร นายทองดีสืบเชื้อสายมาจากเจ้าพระยาโกษาธิบดี(ปาน) คือบุตรเจ้าพระยาโกษา มีชื่อว่า คุณทอง ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระราชนิกุลพระราชนิกุลมีบุตรชื่อ “ทองดี” และท่านผู้นี้เป็นพระบรมมหาชนกของพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นผู้สร้างวัดนี้ขึ้นและให้ชื่อว่า “วัดทอง” (ในราวแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระต่อพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) วัดนี้จึงเป็นวัดแห่งแรกของต้นบรมราชวงศ์จักรี ทางฝ่ายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช คู่กับวัดอัมพวันเจติยาราม แขวงบางช้าง อำเภอมัทพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งสมเด็จพระรูปศิริโสภาคย์มหานาคนารี(สิ้น)พระชนนีของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี(นาค) พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชสร้างขึ้น สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (ทองดี) พระราชบิดาของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชผู้ทรงสถาปนาราชวงศ์จักรีนี้ มีประวัติกล่าวต่อไปอีกว่า อันพระบุรุษบรรพชนของท่านซึ่งสืบเชื้อสายมาจากเจ้าพระยาโกษาปาน ท่านเจ้าพระยาโกษาปานผู้นี้ เป็นบุตรของหม่อมเจ้าหญิงบัวราชนัดดาของสมเด็จพระเจ้าเอกาทศรถ พระราชอนุชาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กษัตริย์ของราชวงศ์สุโขทัย หม่อมเจ้าหญิงบัว ผู้นี้ในพงศาวดารมักรู้จักนาม เจ้าแม่วัดดุสิต พระนมของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ส่วนฝ่ายข้างบิดาของเจ้าพระยาโกษาปานนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้ทรงเล่าให้ฟังว่ามีเชื้อสายสืบมาแต่ทหารมอญ ซึ่งได้ละทิ้ง

¹ ขุนศรทพระภาศศึกษากร. ประวัติวัดสุวรรณดาราราม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนา. (โรงพิมพ์การศาสนา, มปป.). หน้า 1-4

การอยู่ภายใต้บังคับบัญชาของพม่า ติดตามสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมา แต่เมื่อคราวเสด็จกลับจากถูกนำ พระองค์ไปเป็นองค์จำนำและเมื่อคราวกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. 2310 นั้นสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (ทองดี) มีบรรดาศักดิ์ เป็นที่ออกพระอักษรสุนทรศาสตร์ หรือพระอักษรสุนทรท่านหาได้อยู่ในกรุงไม่ หากแต่ท่าน ได้ไปรับราชการอยู่ที่เมืองพิษณุโลก แต่ก่อนกรุงแตกครั้งเมื่อกรุงแตกแล้วได้มีคนไทยผู้รักชาติตั้งก๊กต่างๆ เพื่อทำการกู้ชาติขึ้น 5 ก๊กและเจ้าพระยาพิษณุโลกก็ได้เป็นหัวหน้าก๊กๆหนึ่งด้วยนั้นทำเจ้าพระยาพิษณุโลกก็ แต่งตั้งพระยาอักษรสุนทร (ทองดี) ขึ้นเป็นที่ “เจ้าพระยาจักรี” ในรัฐบาลของท่านด้วย²

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2310 กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า พม่าได้เผาพระราชวัง วัดวาอารามต่างๆ ตลอดจน บ้านเรือนภายในกำแพงเมืองเป็นอันมาก กวาดต้อนเจ้านายและราษฎรเก็บทรัพย์สินไปจนหมดสิ้น ราษฎรต่างหนี เข้าป่าลี้ภัยเข้าศึก และพม่ายังได้ตั้งค่ายกวาดต้อนผู้คนและเก็บทรัพย์สินอยู่ที่ตำบลโพธิ์สามต้น อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นับแต่นั้นมากรุงศรีอยุธยาก็กลายเป็นป่ารกร้างถูกรื้อทำลายชุดค้นหาทรัพย์สินภายในกำแพงเมือง พระนครศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรีถึงกับประมวลผูกขาดชุดค้นทรัพย์สินและรื้อทำลายเตาอิฐไปสร้างกรุงธนบุรีและ กรุงเทพฯ วัดทองนี้ก็อาจจะถูกรื้อทำลายหรือถูกทิ้งร้างไปเช่นเดียวกันซึ่งเป็นเวลา 18-19 ปีจากหลักฐานทาง ประวัติศาสตร์ที่พบนั้นไม่ว่าจะเป็นเอกสาร แผนที่ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของวัดสุวรรณดาราราม ราชวรวิหาร ที่มีการทำนุบำรุง บูรณะปฏิสังขรณ์โดยพระบรมวงศานุวงศ์มาโดยตลอดทำให้วัดแห่งนี้อยู่ในสภาพดี ซึ่งวัดแห่งนี้เป็นนิวาสสถานเดิมของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าอาวาสสุรสิงหนาท(วังหน้า) ถือเป็นวัดประจำราชวงศ์จักรีด้วย

ภาพที่ 1 แผนที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเขียนขึ้นราวสมัยรัชกาลที่ 3 แสดงให้เห็นที่ตั้งของวัด สุวรรณดารารามอยู่บริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา จากภาพเห็นได้ว่าวัด บริเวณ วัดมีคูน้ำล้อมรอบและยังมีคลองสัญจรสามารถเชื่อมแม่น้ำป่าสักและแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศใต้ได้

² กรมศิลปากร. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – 3. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2525)

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2531

ที่มา : โบราณ ราชธานี.พระยา. อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยากับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานี ข้าระครั้งที่2 และภูมิสถานกรุงศรีอยุธยา,กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์ต้นฉบับ, พิมพ์ครั้งที่1, 2550

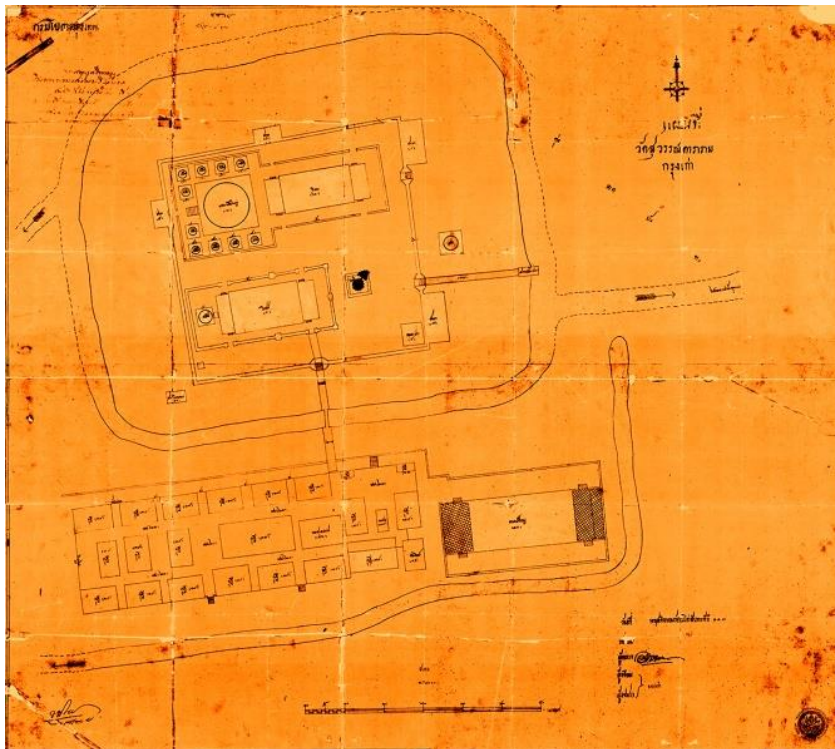
การปฏิสังขรณ์วัด

สมัยรัชกาลที่ 1

ในพ.ศ. 2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้เสวยราชสมบัติและสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ ครั้นถึง พ.ศ. 2328 จึงโปรดฯให้จัดการปฏิสังขรณ์วัดทองที่สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกทรงสร้างไว้แต่เดิม คือ พระอุโบสถ เจดีย์ และหมู่กุฏิ การปฏิสังขรณ์นี้สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท(วังหน้า) ได้ทรงร่วมปฏิสังขรณ์ด้วยพร้อมทั้งยกนิวาสนสถานเดิมของพระราชชนนีซึ่งตั้งอยู่หลังป้อมเพชรให้เป็นเขตของวัดและให้ขุดคลองผ่านกำแพงเมืองจากหน้าวัดทางแม่น้ำป่าสัก เข้ามาถึงหน้าพระอุโบสถ (คลองนี้ไม่ใช่คลองเก่าสมัยอยุธยา) เพื่อสะดวกแก่พระภิกษุสามเณร นำเรือเข้าออก โปรดให้เขียนภาพเทพชุมนุมที่ผนังพระอุโบสถชั้นบน ส่วนชั้นล่างโปรดให้เขียนเรื่องทศชาติชาดกไว้รอบผนังพระอุโบสถ ทางผนังด้านหน้าเขียนภาพมารผจญขนาดใหญ่ มีพระแม่ธรณีปีบมวยผมยืนอยู่ตรงกลาง และทรงโปรดให้เปลี่ยนชื่อวัดใหม่ว่า “วัดสุวรรณดาราราม” โปรดให้พระสงฆ์มาจำพรรษาที่วัดนี้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2338 เป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงอยู่ในราชสมบัติ 28 ปี ก็สวรรคต

รัชกาลที่ 4

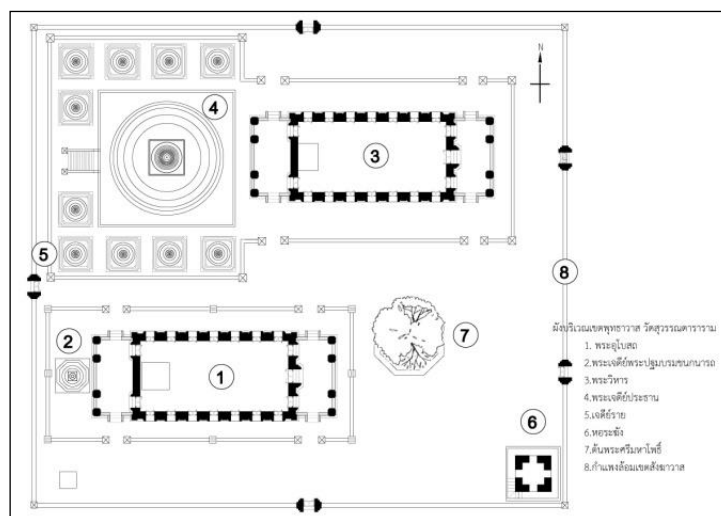
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสวยราชสมบัติ พ.ศ. 2394 และ พ.ศ. 2406 ทรงสร้างพระเจดีย์ใหญ่ ทรงหน้าพระเจดีย์ใหญ่ทรงสร้างพระวิหารขึ้น 1 หลัง โปรดให้จำลองพระแก้วมรกตทำด้วยศิลาไปประดิษฐานไว้ในพระวิหารและสร้างกำแพงแก้วก่ออิฐถือปูนล้อมเขตพุทธาวาสให้เป็นสัดส่วนซึ่งมีซุ้มประตูทางเข้าออกเป็นระยะๆ ด้านหน้า 2 ประตู ด้านหลัง 1 ประตู ด้านเหนือและใต้ด้านละ 1 ประตู ประตูบลดลายตรงกลางซุ้มประตูด้านบนเป็นรูปมหายานกุฎประดิษฐานอยู่ รูปมหายานกุฎนี้เป็นตราพระราชสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ว่าได้ทำการปฏิสังขรณ์ไว้ในรัชกาลของพระองค์ ในรัชกาลนี้ทำซุ้มประตูทั้ง 4 ด้านสร้างโรงครัว 1 หลัง ขุดคูเข้าวัดทางทิศตะวันตก ต่อคลองในไก่ เข้าถึงหมู่กุฏิ สิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. 2411

ภาพที่ 2 แผนผังวัดสุวรรณดาราราม ราชวรวิหาร แสดงตำแหน่งที่ตั้งของอาคารในเขตพุทธาวาส สังฆาวาส คูน้ำรอบเขตพุทธาวาส และคลองสำหรับสัญจรที่จะออกไปสู่แม่น้ำป่าสักและแม่น้ำเจ้าพระยา จากภาพจะเห็นได้ว่าบริเวณกำแพงแก้วของเขตพุทธาวาสที่ศาลาอยู่ตามทิศต่างๆรวม 4 หลัง ประกอบด้วยศาลาริมกำแพงด้านทิศตะวันออก 2 หลัง ทิศเหนือและทิศตะวันตกอย่างละ 1 หลัง ในแผนผังนี้ระบุว่าเขียนขึ้นเมื่อรัตนโกสินทร์ศก 117 หรือ พุทธศักราช 2443 โดยกรมโยธากรุงเทพ ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5
ที่มา : ห้องบุรฉัตร,สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ,กรมศิลปากร

สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาส

วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหารประกอบด้วยสองส่วนใหญ่คือ เขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส ซึ่งในการศึกษานี้จะเน้นส่วนของเขตพุทธาวาสเป็นหลัก ในเขตพุทธาวาสนั้นประกอบด้วยอาคารเสนาสนะต่างๆคือ พระอุโบสถ พระเจดีย์บรรจุพระอัฐิพระปฐมบรมมหาราชวงศ์ พระวิหาร พระเจดีย์ประธาน เจดีย์รายรอบเจดีย์ประธาน หอระฆัง กำแพงแก้วรอบเขตพุทธาวาส ต้นพระศรีมหาโพธิ์

ภาพที่ 3 แผนผังเขตพุทธาวาส วัดสุวรรณดาราราม ราชวรวิหาร

ภาพที่ 4 (ซ้าย) พระอุโบสถของวัดสุวรรณดาราราม สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1

ภาพที่ 5 (ขวา) พระวิหารและพระเจดีย์สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4

จากหลักฐานประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวัดสุวรรณดาราราม ปฏิสังขรณ์และทำนุบำรุงโดยพระบรมวงศานุวงศ์แห่งราชวงศ์จักรีมาโดยตลอดจวบจนปัจจุบันดังเอกสารที่พบเช่น หมายรับสั่ง ราชกิจจานุเบกษาหรือประวัติของวัดที่มีการรวบรวมมาแล้วซึ่งการศึกษานี้จะนำมาเป็นส่วนประกอบในการวิเคราะห์ ทั้งนี้พบว่าสถาปัตยกรรมของวัดสุวรรณดารารามตั้งแต่เริ่มสถาปนาขึ้นใหม่อีกครั้งในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจนถึงการบูรณะ ปฏิสังขรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพัฒนาการทางด้านสถาปัตยกรรมที่เห็นได้ชัดในหลายส่วนผู้ศึกษาจึงได้นำมาวิเคราะห์ถึงพัฒนาการทางสถาปัตยกรรม อีกทั้งเมื่อเปรียบเทียบรูปแบบของสถาปัตยกรรมของอาคารแต่ละหลังทำให้เห็นทั้งรูปแบบ องค์ประกอบที่มีส่งอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนปลายและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งปรากฏให้เห็นจากวัดต่างๆ ทั้งในกรุงเทพมหานครและวัดใกล้เคียงที่อยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยใช้ประวัติศาสตร์ของวัดนั้นๆ และการศึกษาเชิงเปรียบเทียบยุคสมัยที่สร้าง รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและศึกษาความแตกต่างที่พบเฉพาะวัด

สุวรรณดารารามด้วย ซึ่งวัดสมัยรัชกาลที่ 1³ ตามคำอธิบายยังคงตั้งอยู่บนทฤษฎีการฟื้นฟู และลอกเลียนรูปแบบในสมัยอยุธยาตอนปลายอยู่เช่นเดิม ไม่ว่าจะเป็นการคัดลอกในเชิงรูปแบบ ทรวดทรง องค์ประกอบ โครงสร้าง ตลอดจนลวดลายประดับตกแต่งด้วยแต่จากข้อเท็จจริงทางกายภาพ เราจะเห็นว่า วัดที่สร้างขึ้นตามพระราชดำริโดยตรงของรัชกาลที่ 1 มีลักษณะเฉพาะบางประการที่แตกต่างออกมาจากวัดในสมัยอยุธยาตอนปลายดังนั้นจึงขอกล่าวถึงเป็นพิเศษด้าน การออกแบบวางผังพื้นที่เขตพุทธาวาสของวัดในสมัยรัชกาลที่ 1

ลักษณะผังวัดแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 1 โดยทั่วไปคือการออกแบบให้พระอุโบสถหรือพระวิหารเป็นประธานของวัด โดยมีระเบียงคดล้อมรอบภายในระเบียงคตนิยมสร้างสลับเจดีย์ประดิษฐานไว้ที่มุมทั้งสี่ ผังที่มีลักษณะนี้มีหลายแห่ง อาทิ วัดพระเชตุพนฯ, วัดพระศรีรัตนศาสดาราม, วัดสระเกศ, วัดราชบูรณะ เป็นต้นซึ่งการออกแบบผังแบบนี้ยังส่งอิทธิพลต่อมายังสมัยรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 ด้วย อาทิ วัดอรุณราชวราราม วัดสุทัศน์เทพวราราม แม้กระทั่งวัดอื่นๆ ที่สร้างขึ้นร่วมสมัยรัชกาลที่ 1 บางแห่งก็ได้รับอิทธิพลการวางผังผังนี้ เช่น วัดดุสิตาราม ไม่เว้นแม้แต่สถาปัตยกรรมในสกุลช่างวังหน้า ก็นิยมออกแบบในลักษณะเดียวกันเช่น วัดมหาธาตุ และวัดปทุมคงคา เพียงแต่วัดวังหน้านิยมที่จะออกแบบให้มีพระอุโบสถและพระวิหารตั้งคู่กันจากนั้นจึงใช้ระเบียงคดล้อมรอบทั้ง 2 อาคาร ซึ่งแตกต่างจากวัดวังหลวงที่นิยมใช้พระอุโบสถเพียงหลังเดียวในวงรอบของระเบียงคต หรือบางวัดที่อยู่ในการอุปถัมภ์ของวังหลัง ก็ได้รับอิทธิพลแบบนี้ เช่น วัดอมรินทราราม นอกจากนี้ยังมีการถ่ายทอดไปสู่วัดสำคัญในเวียงจันทน์ยุคต้นรัตนโกสินทร์ คือ วัดสี่สะเกด เป็นต้น

การออกแบบผังพุทธาวาสลักษณะนี้ไม่เคยมีมาก่อนในสมัยอยุธยา การสร้างวัดที่มีระเบียงคดล้อมอาคารปรากฏเฉพาะในสมัยอยุธยา แต่อาคารประธานของวัดที่มีระเบียงคดล้อมนั้นก็นิยมสร้างล้อมรอบพระปรางค์ มิใช่พระอุโบสถแบบสมัยรัชกาลที่ 1 และเมื่อเข้าสู่สมัยอยุธยาตอนปลาย แม้จะมีคตินิยมในการสร้างพระอุโบสถเป็นประธานของวัด แต่ก็กลับไม่มีคตินิยมในการสร้างระเบียงคดล้อมรอบแต่อย่างใด

ดังนั้น การออกแบบให้พระอุโบสถหรือพระวิหารเป็นประธานของวัด โดยมีระเบียงคดล้อม จึงเป็นลักษณะเฉพาะที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 1 ที่ไม่มีในสมัยอยุธยา และเป็นลักษณะเฉพาะของการออกแบบวัดสำคัญๆ ในยุคต้นรัตนโกสินทร์โดยรวมทั้งหมด

จากข้อความข้างต้นนั้นจึงกล่าวได้ว่าวัดสุวรรณดารารามเป็นวัดที่รัชกาลที่ 1 ทรงบูรณะขึ้นใหม่แต่ยังคงมีแผนผังตามอย่างผังในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่เป็นวัดสำคัญเพียงวัดเดียวที่คงรูปแบบแผนผังเช่นนี้ไว้

พัฒนาการผังเขตพุทธาวาสของวัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร

วัดสุวรรณดารารามนั้นสถาปนาขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลายซึ่งหากแยกเป็นยุคสมัยของผังแล้วสามารถแบ่งเป็น 3 ยุค คือ

1. สมัยอยุธยาตอนปลาย

ในสมัยอยุธยาตอนปลายนั้นไม่พบหลักฐานเอกสารที่ระบุว่าวัดสุวรรณดารารามนั้นมีอาคารทางศาสนาเป็นอย่างไร แต่เมื่อมีการขุดค้นทางโบราณคดีในสมัยการบูรณะพระอุโบสถพบว่ามีการตั้งชุมชน

³ ชาตรี ประทีปนนทการ, *อุดมการณ์ในรัชกาลที่ 1 ผ่านงานศิลปะสถาปัตยกรรม การเมืองในสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 1*, (กรุงเทพฯ : มติชน, 2558), หน้า 60-79.

อยู่บริเวณนี้ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเขตพุทธาวาสน่าจะมีอาคารที่เป็นประธานของวัดคือพระอุโบสถซึ่งตำแหน่งที่ตั้งก็น่าจะอยู่บริเวณเดียวกับพระอุโบสถในปัจจุบัน แบบแผนของผังในสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งผังหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันออกซึ่งใกล้กับแม่น้ำป่าสักและมีคลองผ่านทางด้านหน้าของวัดไปออกแม่น้ำป่าสัก

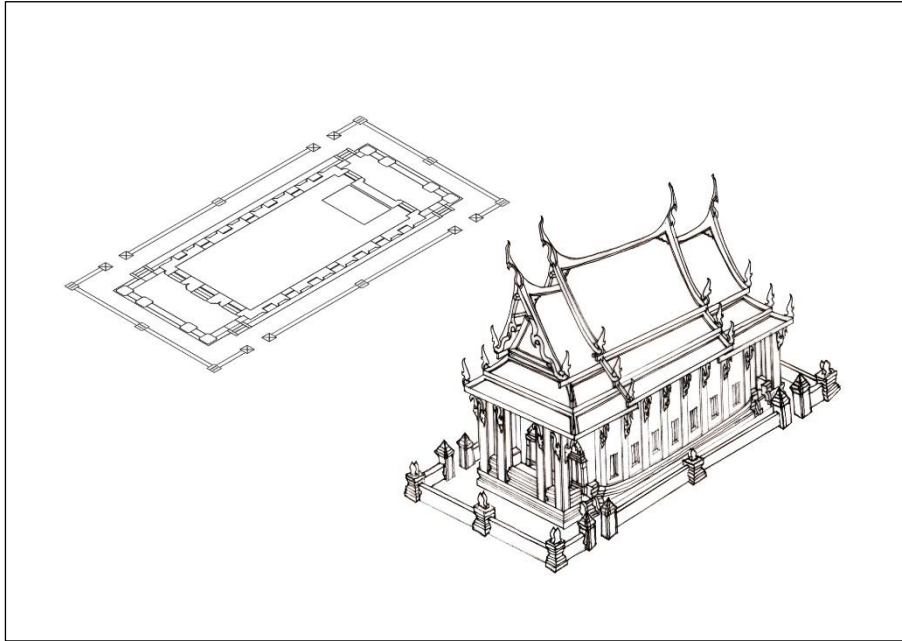
2. สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมีการการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่

ในสมัยรัชกาลที่ 1 ตรงกับ พ.ศ. 2328 เนื่องจากวัดอยู่ในสภาพทรุดโทรมขาดการดูแลเป็นเวลาหลายปีนับจากเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ทำให้เมื่อพระองค์ทรงปราบดาภิเษกและตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นเพียง 3 ปี จึงโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดสุวรรณาารามขึ้นใหม่ โดยซ่อมแซมจากซากอาคารเก่า ซึ่งมีข้อสังเกตว่าน่าจะสร้างตรงตำแหน่งเดิมเพราะจากรูปแบบของฐานอาคารนั้นยังมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยาตอนปลายเป็นอันมาก และในผังยุคที่ 2 นี้สันนิษฐานว่ามีการสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมอัฐิขึ้นมาเพิ่มเติม เนื่องจากพระเจดีย์นั้นอยู่ชิดกับฐานด้านหลังของพระอุโบสถมาก อีกทั้งกำแพงแก้วมีผังที่ยาวมากกว่าสัดส่วนปกติ ซึ่งเป็นไปได้ว่ามีการขยายกำแพงแก้วของพระอุโบสถในสมัยนี้เพราะมีการสร้างพระเจดีย์ขึ้นมาเพิ่มเติม

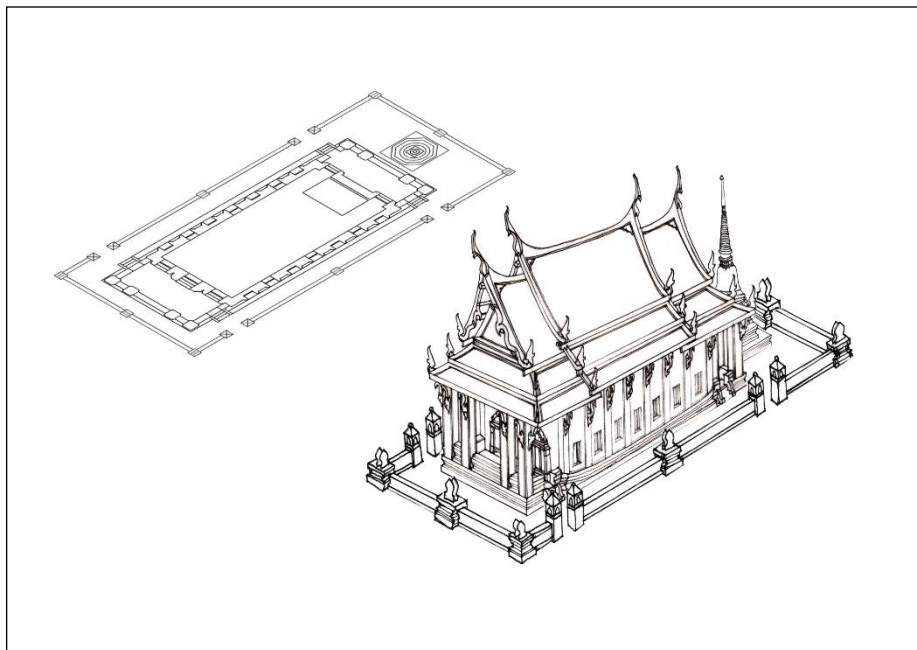
3. สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้มีการเปลี่ยนแปลงผังของเขตพุทธาวาสของวัดครั้งใหญ่เนื่องจากการสร้างอาคารเพิ่มเติมหลายหลังด้วยกันคือ พระวิหาร พระเจดีย์ประธาน เจดีย์ราย 10 องค์ หอระฆัง และกำแพงล้อมเขตพุทธาวาสทั้งหมด ทำให้มีแนวแกนของผังเป็น 2 แกนหลัก คือ แกนพระอุโบสถและแกนพระวิหารกับพระเจดีย์ประธาน โดยที่แกนของพระวิหารและพระเจดีย์ประธานมีการสร้างกำแพงแก้วล้อมรอบเป็นกำแพงเดียวการซึ่งมีทางเข้า อยู่ด้านหน้าและด้านหลังของพระวิหารเชื่อมทางเดินไปยังพระเจดีย์ประธาน

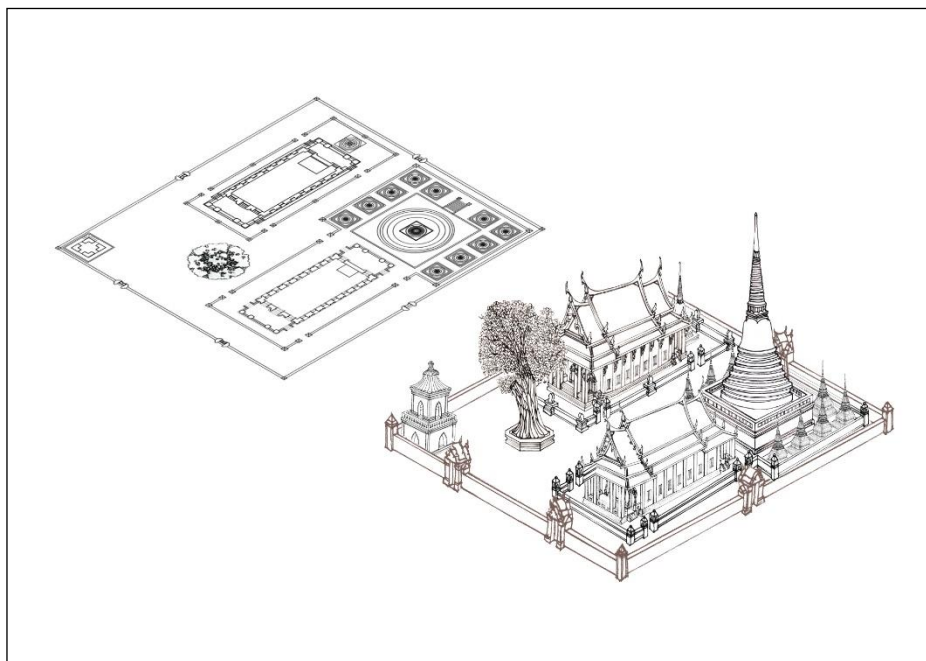
ในส่วนของกำแพงล้อมเขตพุทธาวาสสร้างขึ้นใหม่โดยล้อมกลุ่มอาคารทั้งหมดซึ่งเชื่อมให้แนวแกนทั้ง 2 แกนผัง อยู่ในอาณาเขตเดียวกัน ซึ่งกำหนดทางเข้าไว้ที่ด้านหน้า 2 ทางคือ ประตูตรงกับแนวพระอุโบสถและประตูตรงกับแนวพระวิหาร ส่วนพระตูด้านข้างนั้นทำขึ้นด้านละ 1 ประตู ตรงกับทางเข้าด้านข้างพระอุโบสถและพระวิหาร นอกจากอาคารต่างๆแล้วยังมีการปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่หน้าพระอุโบสถ และสร้างหอระฆังขึ้นที่มุมกำแพงทิศตะวันออกเฉียงใต้ด้วย

ภาพที่ 6 ภาพลายเส้นแผนผังและแบบสันนิษฐานเขตพุทธาวาสในสมัยอยุธยาตอนปลาย

ภาพที่ 7 ภาพลายเส้นแผนผังและแบบสันนิษฐานเขตพุทธาวาสในสมัยรัชกาลที่ 1

ภาพที่ 8 ภาพลายเส้นแผนผังและแบบสันนิษฐานเขตพุทธาวาสในสมัยรัชกาลที่ 4

สรุป

วัดสุวรรณดาราราม ราชวรวิหาร เดิมชื่อวัดทองโดยสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก มีพระนามว่า “ทองดี” มีพระชายาทรงพระนามว่า “ดาวเรือง” เป็นผู้สร้างวัดแห่งนี้ ทั้งสองพระองค์เป็นพระชนกและพระราชชนนีของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ต่อมา พ.ศ. 2310 กรุงศรีอยุธยาได้เสียแก่พม่าวัดแห่งนี้จึงอยู่ในสภาพรกร้าง ครั้นเมื่อ พ.ศ. 2325 พระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้เสวยราชสมบัติแล้ว ในปี พ.ศ. 2328 ได้ทรงโปรดให้จัดการปฏิสังขรณ์วัดทองขึ้นใหม่ทั้งพระอาราม และในการปฏิสังขรณ์ ครั้งนี้ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท (วังหน้า) ได้ทรงเข้าร่วมการปฏิสังขรณ์ด้วย และในรัชกาลต่อมาก็มีการทำนุบำรุงตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาที่ผ่านมาทำให้เห็นถึงรูปแบบและพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงในยุคสมัยต่างๆ โดยการศึกษาจากประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ต่างๆ รูปแบบสถาปัตยกรรม ประกอบกับการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญในแต่ละยุค โดยสถาปัตยกรรมของเขตพุทธาวาสเริ่มแรกที่สุดนั้นคือพระอุโบสถซึ่งตั้งบริเวณเดิมจากหลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดีโดยรอบนั้นยืนยันถึงอายุของสถาปัตยกรรมได้เป็นอย่างดีและในสมัยรัชกาลที่ 1 เมื่อมีการสถาปนาวัดขึ้นใหม่นั้นก็มีการปฏิสังขรณ์ขึ้นอีกครั้งแต่ยังมีรูปแบบลักษณะเฉพาะสำคัญหลายอย่างทางศิลปสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนปลายต่อมาสมัยรัชกาลที่ 4 มีการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ที่สำคัญมีการสร้างพระวิหารและพระเจดีย์ใหญ่ขึ้นจึงทำให้ผังของเขตพุทธาวาสเปลี่ยนไปอย่างมากโดยมีผังที่มีแกน 2 แกน คือแกนพระอุโบสถที่เป็นประธานอยู่เดิมและพระวิหารหลวงและพระเจดีย์เป็นแกนที่ 2 ส่วนรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระวิหารหลวงมีความใกล้เคียงกับพระอุโบสถส่วนหนึ่งเนื่องจากการสร้างตามอย่างพระอุโบสถอย่างหนึ่งอีกส่วนหนึ่งมาจากการที่สมัยรัชกาลที่ 4 นั้น ทรงมีพระราชนิมิตกลับไปสมัยอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง

สัญลักษณ์ของตัวแทนสถาปัตยกรรมที่เคยรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยาพร้อมกับศิลปะสถาปัตยกรรมของกรุงรัตนโกสินทร์เข้าไว้ด้วยกัน ไม่เพียงแต่รูปแบบทางสถาปัตยกรรมเท่านั้นการที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท (วังหน้า) ทรงทำนุบำรุงวัดสุวรรณาการารามอย่างดั้นนั้นก็เนื่องมาจากเป็นพระนิวาสสถานเดิมของพระองค์ที่ทรงเคยประทับอยู่เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรือง ซึ่งเมื่อสร้างกรุงเทพมหานครแล้วก็อาจทรงนึกถึงความหลังเมื่อครั้งนั้นเมื่อมีการบูรณะ ปฏิสังขรณ์วัดขึ้นจึงทรงสร้างสถาปัตยกรรมที่มีความเป็นศิลปะสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาซึ่งปรากฏที่พระอุโบสถ เมื่อถึงคราวพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์นั้นทรงให้มีการบูรณะ ปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ขึ้นโดยสร้างพระวิหาร และพระเจดีย์ใหญ่ขึ้นทำให้เห็นถึงการหวนกลับไปใช้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง จึงกล่าวได้ว่าวัดสุวรรณาการารามแห่งนี้เป็นวัดประจำราชวงศ์จักรีที่สำคัญแห่งหนึ่งและเป็น “ ความทรงจำแห่งกรุงศรีอยุธยาในระยะเวลาของกรุงรัตนโกสินทร์ ”

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ รศ.เสนอ นิลเดช ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ผศ.ดร.โชติมา จตุรงค์ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

รศ.ดร.ศานติ ภักดีคำ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมการศาสนา, **วัดทั่วราชอาณาจักร** ตามระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2525 เล่ม 1 (กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์การศาสนา, 2525.

กรมศิลปากร.**เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2522.

กรมศิลปากร. **ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – 3**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2525)

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3**. กรุงเทพฯ :

กรมศิลปากร, 2531.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และนิยดา ทาสุคนธ์. **หอพระมณเฑียรธรรม**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2525

คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร. **สมุดภาพสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ :

กราฟฟิคอาร์ต, 2525.

ขุนสารทประภาศึกษากร.**ประวัติวัดสุวรรณาการาราม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนา**.

พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, มปป.

จำนง ทองประเสริฐ. **ประวัติพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2534.

จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, “การศึกษาวิวัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของสถาปัตยกรรม 2 แบบ (ทรงระฆังกลม

และทรงระฆังกลมบนฐานชั้นบนแปดเหลี่ยม) ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”

วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,2535.

ชาติรี ประกิตนันทการ. **อุดมการณ์ในรัชกาลที่ 1 ผ่านงานศิลปะสถาปัตยกรรมการเมืองในสถาปัตยกรรม**

สมัยรัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ : มติชน, 2558.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. **สมเด็จพระบรมราชาเจ้าบรมมหาสุรสิงหนาท.** พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ :

ราชบัณฑิตยสถาน.2533.

ดำรงราชานุภาพ,สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช.**พิมพ์ครั้งที่ 5.

กรุงเทพ.มติชน, 2555.

ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี และนางวิมล พงศ์พิพัฒน์. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1**

ถึงรัชกาลที่ 3 . กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์, 2515.

โบราณราชธานินทร์.พระยา.อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยากับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์

ชำระครั้งที่ 2 และภูมิสถานกรุงศรีอยุธยา. พิมพ์ครั้งที่1. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ต้นฉบับ2550.

ปัทมา วิจิตรจรรยา. **การศึกษาแผนผังวัดในสมัยอยุธยาตอนปลายในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา**

วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ประยูร อุสุชาภู. **วัดสุวรรณดาราราม.** กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2545.

เทพ บุญวิทยา. **หนังสือ 9 แผ่นดิน.** กรุงเทพฯ : ม.ป.พ, 2532.

สมคิด จิระทัศนกุล. **รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.**

กรุงเทพฯ:เมืองโบราณ, 2547.

สวาท เสนาณรงค์. **ภูมิศาสตร์ประเทศไทย.** พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2512.

สุวิทย์ เตชรุ่งเรือง. **การศึกษาพุทธสถาปัตยกรรมสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระ**

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์
สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.2543.

สุจิตต์ วงษ์เทศ และ ภูวดล วุวรรณดี. **แม่น้ำเจ้าพระยา “มารดาแห่งสยามประเทศ”.** กรุงเทพฯ :

พิมพ์นครพริ้นติ้ง, 2542.

สำนักราชเลขาธิการ. **สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2.** กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ, 2530

กัญญาพัชร บุญนาคค้า.(2558).“การแบ่งภาพจิตรกรรมพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์จาก

จิตรกรรมฝาผนังมาเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ครูเหมเวชกร”.Veridian E-journal ปีที่8,ฉบับที่2

พฤษภาคม-สิงหาคม 2558:หน้า15.

รสสุคนธ์ เนาบุตร.(2558).“แนวทางการจัดการศึกษาเรียนรู้ร่วมพหุวัฒนธรรม กรณีศึกษาชุมชนบ้านป่าละอู

อ.หัวหิน จ.ประจวบคีรีขันธ์”.Veridian E-journal ปีที่8,ฉบับที่2

พฤษภาคม-สิงหาคม2558:หน้า 420.